De Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad

Een katholieke Brabantse krant rond 1900

R.H.M. van Breukelen

Van De Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad, die slechts van 1895-1910 bestond, is nauwelijks meer iets bekend.[1] Toch heeft ze haar plaats in de Bossche persgeschiedenis en is ze soms een bron voor onderzoek. De krant is op microfiches in het Stadsarchief in te zien. De auteur belicht in dit artikel de rol van enkele sociale voortrekkers en van antisemitische sentimenten in de geschiedenis van deze krant.

Detail van de muurschildering 'Toewijding van de St.Jacobsparochie aan het H. Hart', door G. de Geetere (1911) in de zijwand van de Sacramentskapel van de Sint-Jacob (nu het Jheronimus Bosch Art Centre). Links geknield pastoor C. Prinsen temidden van tientallen parochianen met op de achtergrond de katholieke arbeidersverenigingen met hun vaandels. (Foto: Stadsarchief/Jac.Biemans)

De 'ineensmelting'

Op 17/18 februari 1895 kondigden jhr. Jos de la Court en Willem Prinzen respectievelijk namens de *Noordbrabanter*[2] en het *Noordbrabantsch Dagblad*[3] de 'ineensmelting' van hun kranten – beide gevestigd in Den Bosch – aan hun lezers aan.

Daarmee kwam zowel een einde aan het zelfstandig bestaan van de eens zo spraakmakende *Noordbrabander* die in 1829 was opgericht en sinds 1849 *Noordbrabanter* heette, als van het *Noordbrabantsch Dagblad* dat slechts drie jaar – vanaf 1892 – bestaan had. Deze hadden elkaar in die korte tijd duchtig dwars gezeten.

Als toelichting op het bericht dat 'de beide katholieke Dagbladen te dezer stede in één gesmolten worden', werd gezegd: 'Het doel dat bij deze verandering beoogd wordt is in de eerste plaats de mogelijkheid te scheppen door één orgaan de katholieke pers voornamelijk in deze Provincie krachtiger te

Vrijdag 1 Maart 1895. Zeven-en-Zestigste jaargang No. 923.

Bureau: POSTELSTRAAT H. 244. Telegram-Adres: PERS. Telefoonnummer 26.

DE NOORD BRABANTER

Noordbrabantsch Dagblad.

ABONNEMENTSPRIJS: 3 maanden binnen de stad ƒ 1.65. 3 maanden buiten de stad, vrachtvrij per post ƒ 2.—. Afzonderlijke nummers ƒ 0.05.
ADVERTENTIEPRIJS Van 1—6 regels, ƒ 1.—. Iedere regel meer ƒ 0.15. Advertentiën 3 maal geplaatst worden slechts 2 maal berekend.

Kop van de titelpagina van het eerste nummer van de fusiekrant De Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad, 1 maart 1895. De 67e jaargang is de doortelling vanaf de Noordbrabander uit 1829. De wapens van Brabantse steden en streken wijzen op een verspreidingsgebied in een groot deel van Brabant. (Foto: Stadsarchief/Jac. Biemans)

doen optreden. Waar in onze sterk bewogen tijd zoveel inspanning en opofferingen nodig zijn om de godsdienstloze pers te bestrijden en hare verderfelijke invloed te fnuiken, daar behoort éénheid en samenwerking te bestaan bij alle katholieken van goede wil.'
Dat deze 'fusie' niet vanzelf tot stand was gekomen, maar dat de Bossche bisschop mgr. W. van de Ven er het zijne toe had bijgedragen, onthulde de nieuwe combinatie de *Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad* deemoedig in zijn eerste nummer van 1 maart 1895 onder de kop 'De ineensmelting!'.
De redactie schreef: 'Wij hebben het gevoeld en begrepen in eigen hart, dat onze verdeeldheid de triomf was onzer vijanden. Wij hebben dan ook geen minuut geaarzeld, toen een vaderhand de broederhanden te samen bracht, die, gewapend tegen de gemeenschappelijke vijand, nochtans bij tijd en wijle tegen elkander de wapens voerden'.
De nieuwe krant die voortaan werd uitgegeven door de 'Naamloze Vennootschap het Noordbrabantsch Dagblad', vestigde zich aan de Postelstraat H 244 (thans nr. 36) en stond onder leiding van H. Thijssen van het *Noordbrabantsch Dagblad*.
Wellicht als compensatie ging de zet- en drukorder van de nieuwe krant van de firma Lutkie & Cranenburg over naar firma J.H. Poell-de Rooy, tot dan drukker van de *Noordbrabanter*.

De inhoud

De *Noordbrabanter* zoals de krant al weer snel in het spraakgebruik heette, en zoals we haar in het vervolg ook zullen noemen, opende met een openingsgedicht van de Heeswijkse norbertijner pater Van den Elsen. De nieuwe krant bleek minder polemisch dan haar beide voorgangers. Beide bloedgroepen hadden het nodige water bij de wijn gedaan in de gezamenlijke nieuwe opzet. Er werd veel aandacht besteed aan allerlei onderwerpen, zoals 'het minimumloon', 'de maximumwerktijd', 'het grondbezit', 'het personeel', 'de belangen van de arbeider', 'de kieswet', 'de pers', 'de opvoeding van vrouwen', 'het handwerk', 'werklieden pensionering', 'armoede', 'het familieleven', 'de doodstraf', en in een kort tijdsbestek maar liefst acht 'Vrijmetselaria'.
De krant was nu minder fel tegen de progressieve katholieke politicus dr. H. Schaepman dan het *Noordbrabantsch Dagblad*, maar was het even vaak ook niet met hem eens. Een aanwijzing te meer dat de politieke koers van de *Noordbrabanter* die het zo vaak voor Schaepman had opgenomen was bijgesteld!
De *Noordbrabanter* besteedde niet alleen aandacht aan de sociale actualiteit, maar ontwikkelde zich in het voetspoor van het geïntegreerde *Noordbrabantsch Dagblad* steeds meer tot platform van enkele belangrijke Brabantse sociale voortrekkers zoals de Bossche pastoor C.C. Prinsen, de paters G. van den Elsen en J. Nouwens.

Pastoor C.C. Prinsen (1852-1941)

Anders dan de nationaal bekende geestelijke voormannen H. Schaepman en A. Ariëns die hun stempel drukten op de landelijke politiek en op katholiek sociaal terrein, is Prinsen buiten de Brabantse grenzen een onbekende.
Een goed beeld van Prinsen is te danken aan G.J. Jorissen, die een doctoraalscriptie aan hem wijdde. Daarvoor heeft Jorissen onder andere *De Noordbrabanter* minutieus nagelopen op redactionele artikelen, de artikelen die in de zaterdagse bijvoegsels verschenen en de rubrieken 'stadsnieuws', ingezonden brieven, 'kunst en letteren', 'provinciaal nieuws', 'sociale kwestie', 'drankbestrijding' en 'vakbeweging'. Allemaal terreinen waar Prinsen zijn sporen naliet.[4]
Cornelius Carolus Prinsen werd in 1852 geboren en priester gewijd in 1875. In 1885 werd hij aangesteld aan de St. Jacobs-parochie in 's-Hertogenbosch, eerst tien jaar als kapelaan en sinds 13 maart 1895 als pastoor. In Den Bosch ontwikkelde Prinsen zich gaandeweg tot een invloedrijk en sociaal bewogen priester.

Postuum portret van pater Gerlacus van den Elsen door Rob Verbunt (1983) (Particuliere collectie; foto: gemeentearchief Gemert/Bakel)

Reeds naar aanleiding van het verschijnen van de sociale encycliek *Rerum Novarum* van paus Leo XIII in 1891 hield kapelaan Prinsen in zijn parochiekerk een serie preken over sociale vraagstukken.
Met de benoeming van Van de Ven tot bisschop van 's-Hertogenbosch in 1892, steeg de invloed van Prinsen. De twee kenden elkaar al goed uit de Bossche zielzorg, waar Van de Ven tot dan toe pastoor/plebaan van de kathedraal was geweest en Prinsen kapelaan van de dichtbij gelegen Sint-Jacob. Hun band zou in de loop der jaren steeds hechter worden.
Mgr. Van de Ven won graag Prinsens raad in over sociale kwesties, die met de snelle opkomst van de industrie in ondermeer Eindhoven, Tilburg en Oss en het daarmee opdoemende socialisme steeds talrijker werden. Mede onder Prinsens invloed bepaalde de bisschop zijn houding tegenover de kleine groep opkomende socialisten en vakverenigingen.
Lag het zwaartepunt van Prinsens publicaties bij *Rerum Novarum* en de 'sociale kwestie' in de tijd dat het *Noordbrabantsch Dagblad* nog afzonderlijk bestond, in de nieuwe krant publiceerde hij aanvankelijk nog wel, maar al snel werden zijn artikelen vervangen door verslagen van de talrijke redevoeringen die hij over de vele facetten van de 'sociale kwestie' hield.[5]

Pater G. van den Elsen (1853-1925)

Pater Gerlacus van den Elsen – norbertijn van de abdij van Heeswijk – die in de begintijd van het *Noordbrabantsch Dagblad* zijn sporen had verdiend als literair recensent was er ook steeds nadrukkelijker opgetreden als pleitbezorger van een landelijke boerenorganisatie op christelijke grondslag,[6] als antwoord op de heersende crisis in de landbouw.
De crisis werd ondermeer geweten aan de positie van de tussenhandel, waarin vooral de 'kalverjoden' of 'spekjoden' als zondebok werden gezien. Van den Elsen speelde behendig in op deze antisemitische sentimenten onder de boerenbevolking, om ze tot aansluiting bij zijn bond te bewegen. Van den Elsen voelde zich in zijn anti-joodse visie gesterkt door de uitspraken van het eerste Nederlandse Provinciaal Concilie in 1865.[7] Behalve voor het belang van de boeren om zich onderling te organiseren pleitte Van den Elsen voorjaar 1896 in de *Noordbrabanter* in een artikelenserie ook voor een zekere *Protectie van de Landbouw.* Kort daarna hernieuwden Van den Elsen en hoofdredacteur Thijssen in de *Noordbrabanter* hun pogingen om te komen tot plaatselijke boerenbonden. In mei 1896 publiceerden ze daarvoor een uitvoerig concept-reglement.
In een serie van liefst twaalf artikelen ging Van den

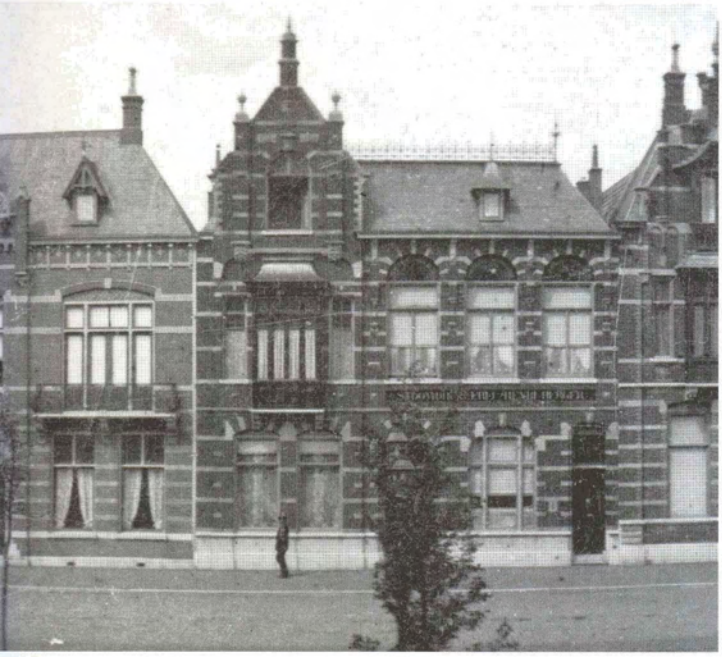

Detail van een panoramafoto van de gevelwand van de Stationsweg, ca. 1905. Het betreft de voorgevel van stoomdrukkerij Henri Berger, Stationsweg 15-17. Berger was drukker van de Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad vanaf 1 jan. 1900. De fabriek liep door tot Havenstraat 20-24, het adres van de redactie van deze krant. In 1944 zijn de panden aan de Havenstraat verwoest. (Foto: Stadsarchief)

Elsen in de *Noordbrabanter* in op het doel, het nut, de noodzakelijkheid en de organisatie van het coöperatieve landbouwkrediet, dat uiteindelijk zou moeten uitmonden in een boerenleenbank.
In hetzelfde jaar 1896 was Van den Elsen ook nog een van de oprichters van de Nederlandse en van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond.

Pater J.P. Nouwens (1875-1968)

Nog een andere norbertijn gebruikte de *Noordbrabanter* bij het realiseren van zijn ideeën.[8] Evenals Van den Elsen was ook pater Johannes Petrus Nouwens voordien al medewerker van deze krant. Nouwens die van 1897-1901 in Rome studeerde en daar in 1899 tot priester werd gewijd, trad gedurende deze jaren op als Romeins correspondent van de *Noordbrabanter*. Zijn brieven uit Rome en zijn verslagen van het 'heilig jubeljaar 1900' namen een belangrijke plaats in in de kolommen van de *Noordbrabanter*.
Na zijn terugkomst uit Rome schreef Nouwens in november 1901 drie artikelen in de *Noordbrabanter* onder de titel *Is coöperatie geoorloofd?* als oproep aan de middenstanders om zich te organiseren.

Deze oproep die veel teweeg bracht, resulteerde al in 1902 in de oprichting van de katholieke middenstandsvereniging *De Hanze* in 's-Hertogenbosch. Deze oprichting werd de jaren daarna successievelijk gevolgd door de oprichting van Hanzeverenigingen in de overige bisdommen.
De *Noordbrabanter* begroette Nouwens' initiatief als een belangrijke stap om de middenstand, 'de kern der maatschappij', op te beuren en besteedde voortaan ruime aandacht aan Nouwens' activiteiten.

Te weinig advertenties

De nieuwe combinatie mocht dan in 1895 de krachten gebundeld hebben en de onderlinge strijdbijl begraven, als krant stak de *Noordbrabanter* pover af bij de veel journalistiekere, gevarieerdere en actuelere *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant*, die naar haar hoeveelheid zakelijke en personele advertenties te oordelen zeer goed lag bij bedrijven en vele lezers. De *Noordbrabanter* mocht zich dan weliswaar getemperd hebben in haar polemieken en aan belang hebben gewonnen voor zowel geïnteresseerden in sociale actie, als voor de voorlieden van boeren en middenstanders, voor de gemiddelde lezer zal haar inhoud toch te zwaar geweest zijn!
Door een aanzienlijke schuld aan de Maatschappij De Katholieke Illustratie en door onvoldoende advertenties verging het de nieuwe krant snel al niet veel beter dan haar voorgangers, zoals blijkt uit de volgende correspondentie, die zich bevindt in het bisschoppelijk archief.
'De toestand van het Dagblad *De Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad* is niet gunstig', schreef mgr. W. van de Ven al een half jaar na de fusie aan zijn dekens. Daarop vervolgde hij: 'Als men het behouden wil, wat, naar wij gelooven genoegzaam algemeen door de Geestelijkheid verlangd wordt,- dan zal het nodig wezen, dat hetzelve gesteund worde door aanbeveling en vooral door het plaatsen van advertentiën, bijv. van doodsberigten, huwelijksaankondigingen, enz. enz. Wij meenen wel te doen met eene passende belangstelling en bemoediging daaromtrent te verzoeken en op te wekken bij onze Geestelijkheid.' Pikant is de alinea waarmee de bisschop zijn brief besloot! 'Het zal Ons aangenaam zijn, als U Z E dit bij gelegenheid aan de Wel Eerw. Heeren Pastoors en andere geestelijken van uw Dekenaat *mondelings* zal willen mededeelen met verzoek, vooral tegenover de leeken, de nodige discretie te bewaren.'
De bisschoppelijke oproep had kennelijk niet het gewenste resultaat, want enkele maanden later deden

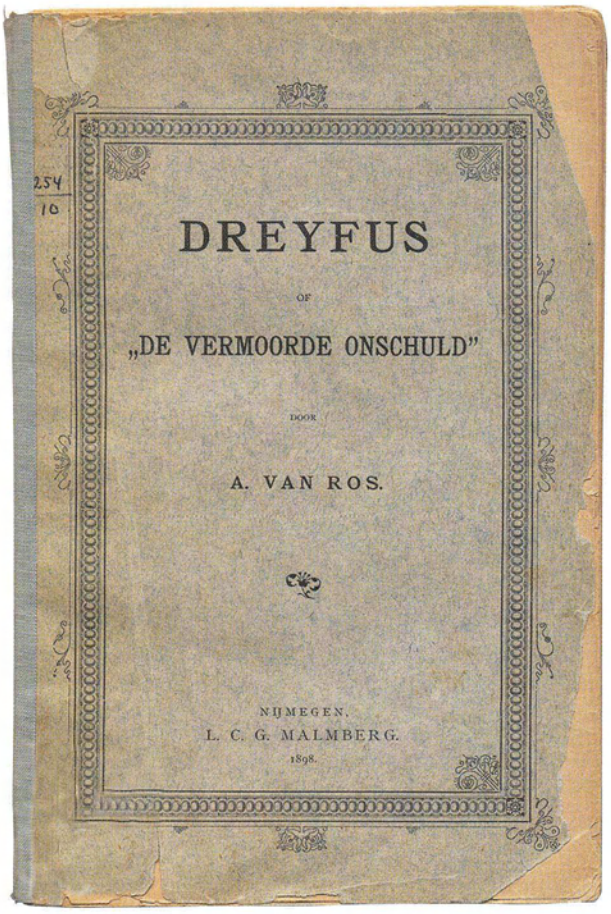

Anti-Dreyfusbrochure uit 1898 van de Brabantse journalist A. van Ros met artikelen uit de Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad. Hij had eerder al 'De Jood. Een waarschuwend woord aan den christen' gepubliceerd.

het bestuur van de *Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad* en de Commissie van toezicht op de Redactie weer een dringend beroep op de geestelijkheid om de krant te steunen.
Blijkbaar hielp ook dit appèl niet, want in november 1896 wendde het bestuur zich weer tot de bisschop. Nu had men ogenschijnlijk meer succes want het werd een tijd rustiger rond de krant.

Antisemitisme

Zo serviel als de *Noordbrabanter* was met betrekking tot de nieuwsgaring van katholiek nieuws, zo ongeremd verlustigde de krant zich eind 1897 en begin 1898 aan de Dreyfus-affaire in Frankrijk, die binnen vrijwel de hele West-Europese katholieke pers ontaardde in een hevige antisemitische hetze. In A. van Ros had de *Noordbrabanter* een medewerker die al zijn antisemitische gevoelens de vrije loop liet en daarvoor in een groot aantal artikelen ook alle ruimte kreeg. A. van Ros was het pseudoniem voor de felle antisemitische jezuïet Franciscus Lodovicus E.M. Hendricks, o.a. apologeet, redenaar en journalist.[9] Maar zeker niet iedereen was van Ros' geschrijf gediend.
Zo reageerde een zekere P met een ingezonden brief op 12 februari, onder de titel *In verweer tegen onbekookten Jodenhaat*. P schreef daarin onder andere 'Het is ons doel met een kort woord in verweer te treden tegen den onbekookten jodenhaat, die bijna elken regel in die stukken beheerscht.' Op 16 februari antwoordde Ros met 'De Joden-verdediging van P'. Ros schreef dat hem niets te verwijten viel, immers zo stelde hij: 'Ik blijf treden in het spoor van het R.K. hoofdorgaan der geheele wereld, de Osservatore Romano, die nog onlangs wees op het schandelijk Joden-bedrog in de Dreyfus-zaak. Ik duld de misbillijking des onbekenden heer P. niet, als ik hetzelfde zeg wat dit Pauselijk orgaan beweert.' Opvallend genoeg hield de andere Bossche katholieke krant *Het Huisgezin* zich in deze hele affaire op de vlakte, het berichtte erover, maar citeerde vooral Franse kranten.

Een hachelijk bestaan

Het bestaan van de krant bleef hachelijk, alle oproepen en alle démarches achter de schermen ten spijt, zoals blijkt uit een brief van de twee goed geïnformeerde katholieke redacteuren Vesters en Van der Lans, verbonden aan enerzijds *Het Huisgezin* in Den Bosch, anderzijds *De Gelderlander* in Nijmegen. 'Dat de *Noordbrabanter* binnenkort zou opdoeken, geloof ik nog zo grif niet', schreef J. Vesters najaar 1899 aan J. van der Lans. 'Dat is al zoo dikwijls gezegd, en toch is hij er nog...'
De krant redde het blijkbaar, al zat het haar niet mee. In 1904 verloor zij het eerste publicatierecht van de officiële berichten uit het Bossche bisdom.
Toen eind november van hetzelfde jaar bekend werd dat ook *Het Huisgezin* een dagblad zou worden, uitte hoofdredacteur Thijssen daarover zijn zorgen bij zijn vriend pater Van den Elsen.
Toen *Het Huisgezin* dan ook vanaf 1 januari 1905 dagelijks verscheen, luidde dat voor beide bladen het onafwendbare einde in. Zoals in het verleden al bleek, was er in Den Bosch geen ruimte voor twee katholieke bladen naast de ijzersterke *Provinciale*.
De laatste jaren van de *Noordbrabanter* waren dus aangebroken, zonder dat daar veel bijzonders over te melden is.
Tijdens de door *De Maasbode* aangevoerde integralistenstrijd[10] die deze jaren in de katholieke pers woedde, stond de *Noordbrabanter* aan de kant van de
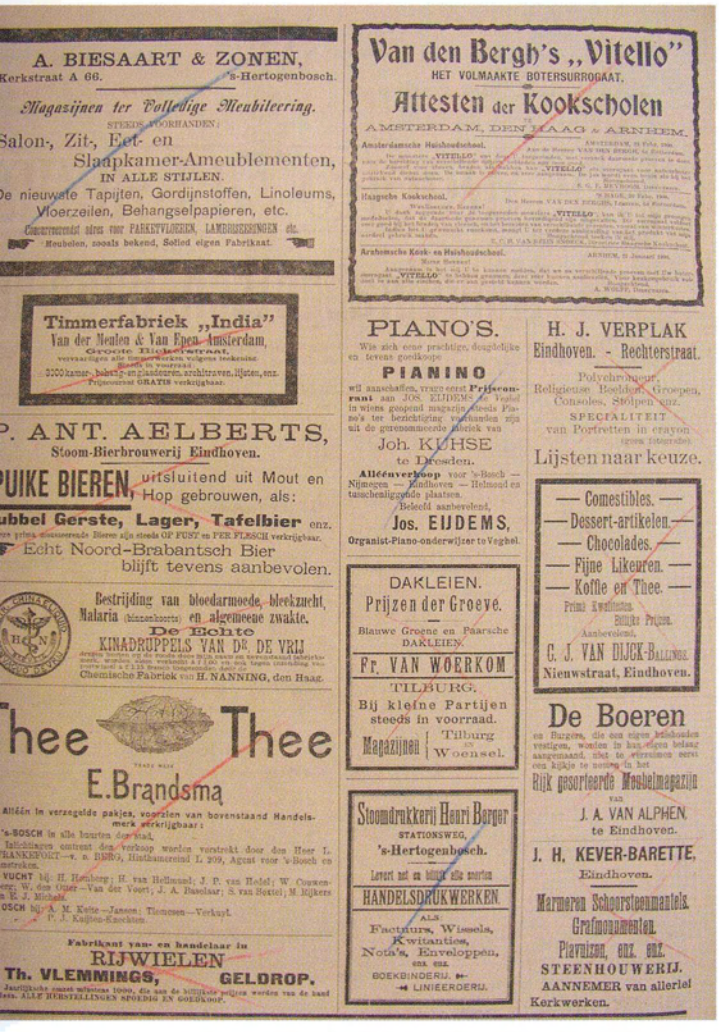
Doorgestreepte advertenties uit de Noordbrabanter-Noordbrabantsch Dagblad van 7 april 1900, vermoedelijk om aan te geven dat ze betaald zijn. (Foto: Stadsarchief/Jac. Biemans)

zo verguisde 'modernen'. Een nieuwe rubriek *Sociale kwestie* deed haar intrede. Deze bevatte allerlei, zoals verenigingsnieuws en nieuws over de Katholiekendagen en de wederwaardigheden aan het arbeidersfront, zoals 'het conflict in de bouwvakken'. De feuilletons blonken onverminderd uit door een hoog katholiek gehalte zoals de vele afleveringen tellende *Eerste Apostolische Expeditie naar de Boven-Suriname* of *Maria-legende*. Geen wonder dus dat de adverteerders het blijvend lieten afweten, waardoor de krant bleef kwakkelen en uiteindelijk moest samengaan met *Het Huisgezin*, die het niet veel beter verging.

Noordbrabanter en Huisgezin samen verder

De *Noordbrabanter*, vanaf 1900 gevestigd aan Havenstraat wijk 0 117 A, en *Het Huisgezin* besloten in de zomer van 1910 samen te gaan, zoals bijzonder oplettende lezers konden opmaken uit een bisschoppelijke gelukwens aan de redactie op 10 september 1910 in de *Noordbrabanter*. De bisschop schreef: 'Tot ons groot genoegen is de Vereeniging van 'Noordbrabanter' en 'Huisgezin' onder de gelukkigste omstandigheden en in denzelfden goed-katholieken geest, een feit geworden. Wij bieden aan deze Vereeniging onze allerbeste wenschen en hopen met groot vertrouwen, dat zij de gezegendste vruchten zal opleveren in lengte van dagen.' Met de woorden: 'De Noordbrabanter gaat heen. Hem zij een laatste eeregroet gebracht en de beste dank voor alles wat hij in het katholieke Noordbrabant voor de katholieke zaak heeft gedaan,' sloeg pastoor Prinsen op vrijdag 30 september 1910 de laatste bladzijde van de *Noordbrabanter* om. Daarmee begon de geschiedenis van haar opvolger het *Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin*.

* R.H.M. van Breukelen (1937-) publiceerde al diverse malen over persgeschiedenis, o.a. in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* en het tijdschrift *'s-Hertogenbosch*.

Noten

1 P. Hollenberg behandelt haar summier in zijn ''s-Hertogenbosch als Perscentrum', in: *Varia Historica Brabantica* IV (1975) blz. 165-238, aldaar blz. 196.

2 Zie R.H.M. van Breukelen, 'De Noord-Brabander in de Brabantse politieke cultuur, 1829-1895', onder eindredactie van prof. dr. Joan Hemels, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 15 (1999), blz. 188-215.

3 Zie voor de geschiedenis van *Het Noordbrabantsch Dagblad 1892-1895* het gelijknamige artikel van R.H.M. van Breukelen, in: *'s-Hertogenbosch* jrg.5 (1997) nr. 4, blz. 131-138.

4 Voor de tekst van deze en de volgende paragraaf zie doctoraalscriptie van G.J. Jorissen, *De sociale actie van de Bossche priester C.C. Prinsen in de periode 1892-1917* (Tilburg 1989).

5 Jorissen a.w., blz. XI-XXVI. F.J. van Gaal relativeert Prinsens sociale bewogenheid enigszins en werpt een genuanceerd en verhelderend licht op Prinsens sociale bemoeienissen, zie: F.J. van Gaal, *Socialisme en zelfstandige arbeidersbeweging in 's-Hertogenbosch 1886-1923* (Tilburg 1989).

6 Zie P. Hollenberg, *Gerlacus van den Elsen, ord. praem. Emancipator van de Noordbrabantse boerenstand, 1853-1925* ('s-Hertogenbosch 1956).

7 Zie M. Poorthuis en Th. Salemink, *Een donkere spiegel, Nederlandse katholieken over joden, 1870-2005. Tussen antisemitisme en erkenning* (Nijmegen 2006), o.a. blz. 151-154.

8 Zie H.F.J.M. van den Eerenbeemt, 'Nouwens en het ontstaan van de katholieke middenstandsbeweging in Nederland', in: *Voor Rogier* (Bussum 1964), blz. 241-262.

9 Zie Poorthuis en Salemink a.w., blz. 64 e.v.

10 De 'integralisten' wilden de kerk en haar leer integraal bewaren; zij bestreden daarom alle invloeden van de moderne tijd. In 1907 veroordeelde Pius X het 'modernisme', hoewel het in Nederland met het modernisme niet zo'n vaart liep.